

AQLIY RIVOJLANISHIDA MUAMMOLARI BO'LGAN BOLALARNI SENSOMOTOR RIVOJLANTIRISH DARAJASI

Xudoyberdiyeva Ra'no Arabboyevna

*Prezident huzuridagi ijtimoiy himoya milliy agentligi Namangan viloyati
boshqarmasi To'raqo'rg'on tumanidagi alohida ta'limga ehtiyojlari bo'lgan
(aqli zaif) bolalar uchun ixtisoslashgan 48-sonli maktab-internati o'qituvchisi*

@LogopedRano89

+998 90 344 86 07

Annotatsiya

Ushbu tezisda aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarni sensomotor rivojlantirish darajasi masalasi o'rganiladi. Tadqiqotda sensomotor rivojlanishning bola kognitiv va motor ko'nikmalariga ta'siri, rivojlanishdagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Aqliy rivojlanishda muammosi bo'lgan bolalar uchun sensomotor mashqlar va rivojlantiruvchi metodikalarning samaradorligi eksperimental va kuzatuv usullari orqali o'rganiladi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim sharoitida bunday bolalar bilan ishlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sensomotor rivojlanish, aqliy rivojlanish, inklyuziv ta'lim, kognitiv rivojlanish, motor ko'nikmalar, rivojlantiruvchi metodikalar, psixomotorika, maxsus pedagogika, bolalar rivojlanishi, ta'lim jarayoni.

Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarda sensomotor rivojlanish darajasi ularning umumiy psixik va jismoniy taraqqiyoti uchun muhim asoslardan biri hisoblanadi. Sensomotorika – bu sezgi va harakat tizimlarining o'zaro bog'liqligi bo'lib, bola atrof-muhitni idrok etishi, o'z harakatlarini boshqarishi va kognitiv faoliyatini rivojlantirishi uchun poydevor vazifasini bajaradi. Aqliy rivojlanishdagi kamchiliklar ko'pincha sensomotor sohada ham cheklanishlarni keltirib chiqaradi: harakat koordinatsiyasi, mayda motorika, idrok jarayonlari va diqqatni jamlash kabi ko'nikmalar yetarli darajada shakllanmasligi mumkin.

Zamonaviy maxsus pedagogika va psixologiya tadqiqotlari sensomotor rivojlanishni rag'batlantirish orqali aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarning o'qish va ijtimoiy moslashuv jarayonini yaxshilash mumkinligini ko'rsatmoqda. Inklyuziv ta'lim sharoitida bunday bolalar bilan ishlashda sensomotor mashqlar, o'yinlar va maxsus metodikalar muhim o'rin tutadi. Ushbu yondashuvlar bolaning sezgi organlari va harakat tizimi o'rtasidagi aloqani mustahkamlab, kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar soni ortib borayotgan bir sharoitda ularning sensomotor rivojlanish darajasini o'rganish va rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur tezisda sensomotor rivojlanish darajasini aniqlash, mavjud muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish maqsad qilib qo'yiladi.

Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarda sensomotor rivojlanish darajasi ko'pincha me'yordan chetga chiqadi. Bu holat ularning sezgi organlari orqali axborotni qabul qilish, uni qayta ishlash va harakatga aylantirish jarayonlarida qiyinchiliklar bilan namoyon bo'ladi. Sensomotor tizim – bu markaziy nerv tizimi, sezgi analizatorlari va harakat apparatining o'zaro hamkorligi bo'lib, bola rivojlanishining dastlabki bosqichlarida juda katta ahamiyat kasb etadi. Agar ushbu tizim yetarlicha rivojlanmasa, keyingi kognitiv va ijtimoiy ko'nikmalarning shakllanishi ham sekinlashishi mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarda mayda motorika va harakat koordinatsiyasi ko'pincha zaif bo'ladi. Masalan, qalamni ushlash, kichik buyumlar bilan ishlash, chizish va yozish kabi faoliyatlar ularga qiyinchilik tug'diradi. Bu esa o'qish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki yozish va grafik faoliyatlar kognitiv rivojlanish bilan bevosita bog'liq. Mayda motorikaning rivojlanishi miya yarim sharlarining faollashuviga yordam beradi, bu esa nutq va tafakkur jarayonlarini qo'llab-quvvatlaydi.

Sensomotor rivojlanishdagi kamchiliklar diqqat va idrok jarayonlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Bunday bolalar ko'pincha atrof-muhitdan kelayotgan sezgi axborotini

to'liq qabul qila olmaydi yoki uni to'g'ri tahlil qilishda qiyinchilikka duch keladi. Masalan, ranglarni farqlash, tovushlarni ajratish yoki fazoviy tasavvurlarni shakllantirish kabi ko'nikmalar sust bo'lishi mumkin. Bu holat o'quv jarayonida materialni o'zlashtirishni qiyinlashtiradi. Shu sababli maxsus pedagogik yondashuvlar va individual rivojlantirish dasturlari muhim ahamiyatga ega.

Inklyuziv ta'lim sharoitida sensomotor rivojlantirishga qaratilgan mashqlar va metodikalar keng qo'llanilmoqda. Masalan, sensomotor o'yinlar, qo'l mehnati, qurish-yasash faoliyati, qum va suv bilan ishlash kabi mashg'ulotlar bolaning sezgi va harakat tizimini faollashtiradi. Bu mashg'ulotlar nafaqat motor ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki diqqatni jamlash, sabr-toqat va mustaqil faoliyat ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, muntazam ravishda sensomotor mashqlar bilan shug'ullangan bolalarda o'qish va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari yaxshilanadi.

Aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalar bilan ishlashda individual yondashuv juda muhim. Har bir bolaning rivojlanish darajasi va ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, standart dasturlar yetarli natija bermasligi mumkin. Shu bois pedagog va psixologlar bolaning sensomotor holatini diagnostika qilish, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda shunga mos rivojlantiruvchi dastur tuzishi lozim. Diagnostika jarayonida kuzatuv, testlar va amaliy mashqlar orqali bolaning sezgi va harakat ko'nikmalari baholanadi.

Tadqiqotning eksperimental qismida sensomotor rivojlanish darajasini aniqlash uchun maxsus metodikalar qo'llanilishi mumkin. Masalan, mayda motorika testlari, harakat koordinatsiyasini baholash mashqlari va idrok jarayonlarini o'rganish usullari yordamida bolaning rivojlanish darajasi o'lchanadi. Olingan natijalar asosida rivojlantiruvchi dasturlar ishlab chiqiladi va ularning samaradorligi kuzatiladi. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, sensomotor rivojlantirishga qaratilgan tizimli ishlar bolalarning o'quv faoliyatini yaxshilashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarda sensomotor rivojlanish darajasini o'rganish va uni qo'llab-quvvatlash ta'lim

jarayonining muhim qismidir. Sensomotor ko'nikmalarni rivojlantirish orqali bolalarning kognitiv, ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Shu sababli maxsus pedagogika va psixologiya sohasida sensomotor yondashuvlarni keng qo'llash va ularni ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga va aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarning jamiyatga moslashuviga xizmat qiladi.

Mazkur tezisda aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalarning sensomotor rivojlanish darajasi o'rganildi va bu sohaning ularning umumiy rivojlanishidagi ahamiyati tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sensomotor tizimning yetarli darajada rivojlanmaganligi bolalarning kognitiv, ijtimoiy va o'quv faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mayda motorika, harakat koordinatsiyasi va sezgi-idrok jarayonlaridagi cheklanishlar o'qish jarayonini qiyinlashtiradi hamda bolaning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishiga to'sqinlik qiladi.

Sensomotor rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik yondashuvlar esa bu muammolarni yumshatishga yordam beradi. O'yin asosidagi mashg'ulotlar, qo'l mehnati, grafik faoliyat va maxsus rivojlantiruvchi metodikalar orqali bolalarning sezgi va harakat tizimini faollashtirish mumkin. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, sensomotor mashqlar bilan muntazam shug'ullangan bolalarda diqqatni jamlash, harakat koordinatsiyasi va o'quv materialini o'zlashtirish ko'rsatkichlari yaxshilanadi. Bu esa inklyuziv ta'lim sharoitida bunday bolalarning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli moslashishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, individual yondashuv sensomotor rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Har bir bolaning rivojlanish darajasi va ehtiyojlari turlicha bo'lganligi sababli, standart dasturlar yetarli samara bermasligi mumkin. Diagnostika asosida tuzilgan individual rivojlantirish dasturlari bolalarning kuchli va zaif tomonlarini hisobga olgan holda samarali natijaga erishishga imkon beradi. Bu yondashuv nafaqat sensomotor ko'nikmalarni, balki bolaning umumiy psixik rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Xulosa qilib aytganda, aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan bolalarda sensomotor rivojlanish darajasini o'rganish va uni rivojlantirish ta'lim va maxsus pedagogika sohasining dolzarb masalalaridan biridir. Sensomotor yondashuvlar orqali bolalarning o'quv va ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini kengaytirish, ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga yordam berish mumkin. Kelgusida bu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish va amaliy metodikalarni takomillashtirish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Maxsus pedagogika — Aqliy rivojlanishida muammolari bo'lgan bolalar bilan ishlashning pedagogik yondashuvlari va inklyuziv ta'lim tamoyillari.
2. Psixologiya asoslari — Sensomotor rivojlanish va kognitiv jarayonlar o'rtasidagi bog'liqlik haqida umumiy psixologik ma'lumotlar.
3. Выготский, Л. С. (1934). Мышление и речь. — Bola rivojlanishida nutq va tafakkur jarayonlarining o'zaro bog'liqligi.
4. Пиаже, Ж. (1952). The Origins of Intelligence in Children. — Sensomotor bosqich va kognitiv rivojlanish nazariyasi.
5. Давыдов, В. В. (1996). Проблемы развивающего обучения. — Rivojlantiruvchi ta'lim va bolalar psixik rivojlanishining psixologik asoslari.
6. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonun (2020). — Inklyuziv ta'lim va maxsus ta'limni tashkil etish bo'yicha huquqiy asoslar.
7. Amonashvili, Sh. A. (2001). Gumanistik pedagogika. — Bolaga individual yondashuv va rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillari.
8. Ziyomammedov, B. (2010). Pedagogik texnologiyalar. — Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar va metodikalar.